

РОЗРОБЛЕННЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Ольга ВЕРІТОВА

аспірант кафедри освіти та управління навчальним закладом

Класичного приватного університету

вул. Жуковського, 70 Б, м. Запоріжжя

veritova.o@ukr.net

У статті розроблено структурно-функціональну модель розвитку емоційного інтелекту педагогів вищої школи, що містить теоретико-методологічний, змістовий, операціонально-діяльнісний та результативно-діагностичний компоненти. Соціальне замовлення, освітні вимоги, методологічні підходи, принципи професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи та освітні нормативні документи є структурними складовими частинами теоретико-методологічного компонента моделі і слугують основою для розроблення змісту цієї підготовки в аспекті розвитку емоційного інтелекту. Змістовий компонент моделі складають: вимоги до магістерського (другого) рівня вищої освіти, подані в Національній рамці кваліфікацій; аналіз діяльності педагога вищої школи, на підставі якого виділяються професійні якості, необхідні для організації навчальної діяльності студентів; освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи» підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти, яка містить загальні та фахові компетентності та програмні результати цієї підготовки. Показано, що необхідною складовою частиною інтегративної компетентності майбутнього педагога вищої школи є компетентності, пов'язані з розвитком емоційним інтелектом: здатність до ідентифікації і виявлення власних емоцій (вербальне або невербальне) та інших людей (невербальне сприйняття або емпатія); здатність до регуляції емоцій (власних та інших людей); здатність до використання емоцій у мисленні і діяльності (гнучке планування; творче мислення; переключення уваги; мотивація). До структури операціонально-діялісного компонента моделі входить двокомпонентна система розвитку емоційного інтелекту майбутнього педагога вищої школи, що містить базову (когнітивну) складову частину, яка функціонує у вигляді форм, методів і засобів базового навчання, та діялісну складову частину у вигляді технології розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи на основі емоційно забарвленого контекстного навчання майбутній професії викладача вищої школи. Діагностичний компонент складають критерії, показники, рівні та діагностика розвитку емоційного інтелекту майбутнього педагога вищої школи.

Ключові слова: *емоційний інтелект, педагог вищої школи, модель, емоційна компетентність.*

DEVELOPMENT OF A STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF THE EMOTIONAL INTELLIGENCE OF FUTURE HIGHER EDUCATION TEACHERS

Olha VERITOVA

*Postgraduate Student of the Department of Education and Management
of an Educational Institution
Classical Private University
Str. Zhukovsky, 70 B, Zaporizhzhia
veritova.o@ukr.net*

In the article the structural and functional model of the development of emotional intelligence of higher education teachers was developed, which contains theoretical and methodological, content-based, operational and activity-based, as well as productive and diagnostic components. Social mandate, educational requirements, methodological approaches, principles of professional training of future higher education teachers and educational regulatory documents are structural components of the theoretical and methodological component of the model and serve as the basis for development of the content of this training in the aspect of the development of emotional intelligence.

The content component of the model consists of the requirements for the master's (second) level of higher education, presented in the National Qualifications Framework; analysis of the activity of a higher education teacher, on the basis of which the professional qualities necessary for the organization of educational activities of students are defined; educational and professional program "Pedagogy at higher education institutions" for the training of higher education students of the second (master's) level of higher education, which contains general and professional competencies and programmatic results of this training. It is shown that the necessary component of the integrative competence of a future higher education teacher is the competences associated with the developed emotional intelligence: the ability to identify own emotions (verbal or nonverbal) and other people (nonverbal perception or empathy); the ability to regulate emotions (own and of other people); the ability to use emotions in thinking and activities (flexible planning; creative thinking; switching attention; motivation). The structure of the operational and activity-based component of the model includes a two-component system for the development of the emotional intelligence of a future higher education teacher containing the basic (cognitive) component that functions in the form of forms, methods and means of basic training, and an active component in the form of technology for the development of the emotional intelligence of future higher education teachers based on emotionally colored contextual teaching a future profession to a high education teacher. The diagnostic component consists of criteria, indicators, levels and diagnostics of the development of emotional intelligence of a future higher education teacher.

Key words: *emotional intelligence, higher education teacher, model, emotional competence.*

Постановка проблеми. В умовах реформування вищої освіти спостерігається зміна функцій викладача вищої школи, насамперед – зростання значення фасилітативної складової частини викладацької діяльності. Разом із тим комп'ютеризація навчального процесу, перетворення традиційного навчання на навчання в умовах інформаційно-комунікаційного середовища породжує проблему зміни як засобів комунікації викладача і студентів, так і самої комунікації. Ці тенденції викликають дедалі більше зростання потреби в педагогах вищої школи, здатних швидко адаптуватися до швидкоплинних умов навчання, до якісних змін освітнього середовища, ефективно забезпечити професійне стимулювання інтелектуальної та емоційної активності студентів. За таких умов на передній план професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи виходить формування добре розвиненого емоційного інтелекту – якості, яка дедалі більше стає предметом дослідження фахівців гуманітарного профілю: філософів, психологів, соціологів.

Проблема розвитку емоційного інтелекту є особливо актуальною стосовно підготовки майбутніх педагогів вищої школи. Адже саме добре розвинений емоційний інтелект є одним із найважливіших компонентів професіограми педагогів вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емоційний інтелект як категорія філософії, психології, педагогіки, соціології досліджувався досить широким загалом вчених (Н. Андрєєва, Г. Гарднер, Д. Гоулман, С. Дерев'янка, В. Зарицька, Є. Ільїн, Н. Коврига Дж. Майер, Е. Носенко, А. Чеботар та ін.) [1; 2; 3; 4]. Вченими інтенсивно розробляються філософські та методологічні основи професійної освіти майбутніх викладачів вищої школи, окремі конкретно-наукові та прикладні технології формування їхньої професійної компетентності, в яких розглядаються окремі аспекти проблематики емоційного інтелекту (В. Андрущенко, Н. Волкова, С. Гончаренко, О. Гура, Р. Гуревич, І. Зязюн, В. Луговий, Н. Ничкало, В. Рибалка, О. Романовський, С. Сисоєва, А. Сущенко та ін.).

Розкриттю особливостей розвитку емоційного інтелекту у фахівців гуманітарних професій присвячено праці В. Димань, А. Дудолодової, М. Журавльової, В. Зарицької, О. Милославської, О. Нечипорук та інших фахівців психологічної та педагогічної науки. Науковцями обґрунтовано й експериментально перевірено засоби розвитку складових частин емоційного інтелекту в системі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю. Виокремлено основні ознаки, які доводять правомірність виділення емоційного інтелекту як структурного компонента інтелекту людини. Проте, незважаючи на ґрунтовно досліджені засади емоційного інтелекту як якості особистості, відсутні дослідження стосовно розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи.

Метою дослідження є розроблення структурно-функціональної моделі розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи.

Відповідно до мети у статті окреслено такі завдання дослідження:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні основи розвитку емоційного інтелекту педагогів вищої школи.

2. Розробити структуру і обґрунтувати складові елементи моделі розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи.

В освітньо-професійній програмі професійної підготовки магістрантів спеціальності «Освітні, педагогічні науки» Класичного приватного університету (м. Запоріжжя) міститься таке формулювання інтегральної компетентності: «Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі вищої освіти або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів психології та педагогіки, теорії і методики професійної освіти, проведення досліджень і здійснення інновацій, характеризується комплексністю та невизначеністю умов». Така здатність неможлива без належно сформованих здатностей емоційного інтелекту. Адже вони забезпечують успішність діяльності педагога вищої школи з розпізнавання, розуміння, управління емоціями, внаслідок чого він має можливість ефективно адаптуватися до емоціогенних подій, якими так багате життя викладача вищої школи. Сформульовані таким чином елементи емоційного інтелекту входять до структури інтегральної професійної компетентності майбутнього педагога вищої школи, і на цій основі можна сформулювати відповідні результати навчання, що підлягають виявленню, вимірюванню і оцінюванню. Отже, формування інтегральної професійної компетентності в майбутнього педагога вищої школи є складним багатоаспектним процесом, в якому важливу роль відіграє розвиток у нього емоційної компетентності.

У процесі дослідження нами розроблена модель розвитку емоційного інтелекту майбутнього педагога вищої школи, яка містить такі компоненти: теоретико-методологічний, змістовий, операціонально-діяльнісний та діагностично-результативний.

Розглянемо більш детально зміст і структуру кожного з названих компонентів моделі розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи у процесі їхньої професійної підготовки.

Теоретико-методологічний компонент структурно складається з мети, якою є розвиток емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи на рівні, достатньому для виконання освітніх вимог, зумовлених соціальним замовленням. Соціальне замовлення стосовно підготовки педагогів вищої школи знаходить своє відображення в державних нормативних документах для освітньої галузі: Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту». У Законі «Про освіту» визначена мета освіти, в якій у концентрованому вигляді подана освітня програма навчання, виховання і розвитку громадянина України на всіх освітніх рівнях: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [5].

У контексті нашого дослідження важливим є положення статті 5 «Рівні та ступені вищої освіти» Закону України «Про вищу освіту» щодо особливостей другого (магістерського) рівня вищої освіти: «Другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності» [6]. До теоретико-методологічного компонента зазначеної моделі також необхідно віднести методологічні підходи, науково обґрунтоване застосування яких у рамках визначеного соціального замовлення та вимог освіти може забезпечити досягнення центральної мети дослідження – розвитку емоційного інтелекту майбутнього педагога вищої школи. Найбільш доцільним виявилось застосування таких методологічних підходів до процесу розвитку емоційного інтелекту майбутнього педагога вищої школи: системного; контекстного; діяльнісного; компетентнісного; особистісно орієнтованого та акмеологічного.

Звичайно, побудова будь-якої освітньої моделі повинна ґрунтуватися на дотриманні найбільш загальних законів і закономірностей, дотримання яких є необхідною умовою ефективності навчального процесу. В нашому дослідженні такими законами є загальнодидактичні та спеціальні принципи професійного навчання майбутніх педагогів вищої школи.

Соціальне замовлення, освітні вимоги, методологічні підходи, принципи професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи та освітні нормативні документи є структурними складовими частинами теоретико-методологічного компонента моделі і слугують основою для розроблення змісту цієї підготовки в аспекті розвитку емоційного інтелекту.

Згадана у статті 5 Закону «Про вищу освіту» Національна рамка кваліфікацій була введена в дію у 2011 р. постановою Кабінету міністрів України. Це системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів, покликаний забезпечити введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців [7]. Таким чином, вимоги Національної рамки кваліфікацій до результатів освіти на магістерському рівні є необхідною складовою частиною змістового компонента моделі розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи. Ці вимоги є основою для розроблення Державних стандартів вищої освіти для фахівців всіх галузей знань, зокрема галузі 01 Освіта / Педагогіка та освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти. Тобто і Державний стандарт, і освітньо-професійна програма є складовими частинами освітнього компонента моделі розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи. Зазначимо, що освітньо-професійна програма професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи містить

загальні та фахові компетентності та програмні результати цієї підготовки, і, як ми показали у своїх дослідженнях, необхідною складовою частиною інтегративної компетентності майбутнього педагога вищої школи є компетентності, пов'язані з розвиненим емоційним інтелектом. Ці компетентності можна сформулювати так: а) здатність до ідентифікації і виявлення власних емоцій (вербальне або невербальне) та інших людей (невербальне сприйняття або емпатія); б) здатність до регуляції емоцій (власних та інших людей); в) здатність до використання емоцій у мисленні і діяльності (гнучке планування; творче мислення; переключення уваги; мотивація). До такого виділення компетентностей, пов'язаних з емоційним інтелектом, ми прийшли на підставі аналізу професійних якостей, необхідних для організації навчальної діяльності студентів. Таким чином, до змістового компонента моделі розвитку емоційного інтелекту майбутнього педагога вищої школи входять такі його складові частини: вимоги до магістерського (другого) рівня вищої освіти, подані в Національній рамці кваліфікацій; аналіз діяльності педагога вищої школи, на підставі якого виділяються професійні якості, необхідні для організації навчальної діяльності студентів; освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи» підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти, що містить перелік загальних і фахових компетентностей та відповідні їм результати навчання.

До структури операціонально-діяльнісного компонента моделі входить двокомпонентна система розвитку емоційного інтелекту майбутнього педагога вищої школи, що містить базову (когнітивну) складову частину, яка функціонує у вигляді форм, методів і засобів базового навчання, та діяльнісну складову частину у вигляді технології розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи на основі емоційно забарвленого контекстного навчання майбутній професії викладача вищої школи. Контекстність професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи забезпечується створенням особливого, «емоційно зафарбованого» навчального середовища, максимально наближеного до професійної діяльності майбутнього педагога вищої школи. Таке середовище дозволяє розширити діапазон емоцій, які відчуває студент, що, у свою чергу, породжує варіативність оцінок педагогічних подій і фактів, стратегій поведінки викладача в різних ситуаціях та моделях майбутньої професійної діяльності. Особливого значення в такому контекстному навчання набувають проблемні ситуації, які викликають у студентів відчуття невідповідності між особистісними очікуваннями і реальною дійсністю.

Діагностичний компонент моделі складають критерії, показники, рівні та діагностика розвитку емоційного інтелекту майбутнього педагога вищої школи (методики Мейєра – Селовея – Карузо, М. Холла та ін.).

Запропонована структурно-функціональна модель містить систему горизонтальних і вертикальних зв'язків, системоутворюючий чинник – мету, потенційно варіативно-змінні елементи: форми, методи, засоби навчання майбутніх педагогів вищої школи, причому ця група елементів має різне наповнення залежно від структурних рівнів підготовки означених фахівців:

1. Теоретична підготовка педагога вищої школи.

2. Набуття практичних умінь, необхідних на різних етапах діяльності педагога вищої школи, та досвіду щодо їх застосування у процесі контекстного навчання.

3. Формування особистого досвіду діяльності педагога вищої школи.

Висновки. У статті розроблено структурно-функціональну модель розвитку емоційного інтелекту педагогів вищої школи, що містить теоретико-методологічний, змістовий, операціонально-діяльнісний та результативно-діагностичний компоненти. Соціальне замовлення, освітні вимоги, методологічні підходи, принципи професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи та освітні нормативні документи є структурними складовими частинами теоретико-методологічного компонента моделі і слугують основою для розроблення змісту цієї підготовки в аспекті розвитку емоційного інтелекту. Змістовий компонент моделі складають: вимоги до магістерського (другого) рівня вищої освіти, подані в Національній рамці кваліфікацій; аналіз діяльності педагога вищої школи, на підставі якого виділяються професійні якості, необхідні для організації навчальної діяльності студентів; освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи» підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти, яка містить загальні та фахові компетентності та програмні результати цієї підготовки. Показано, що необхідною складовою частиною інтегративної компетентності майбутнього педагога вищої школи є компетентності, пов'язані з розвиненим емоційним інтелектом: здатність до ідентифікації і виявлення власних емоцій (вербальне або невербальне) та інших людей (невербальне сприйняття або емпатія); здатність до регуляції емоцій (власних та інших людей); здатність до використання емоцій у мисленні і діяльності (гнучке планування; творче мислення; переключення уваги; мотивація). До структури операціонально-діялісного компонента моделі входить двокомпонентна система розвитку емоційного інтелекту майбутнього педагога вищої школи, що містить базову (когнітивну) складову частину, яка функціонує у вигляді форм, методів і засобів базового навчання, та діялісну складову частину у вигляді технології розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи на основі емоційно забарвленого контекстного навчання майбутній професії викладача вищої школи. Діагностичний компонент складають критерії показники, рівні та діагностика розвитку емоційного інтелекту майбутнього педагога вищої школи.

Перспективу продовження дослідження ми вбачаємо в експериментальній перевірці її ефективності засобами педагогічного експерименту, в доповненні цієї моделі організаційно-педагогічними умовами розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева І. Н. Емоційний інтелект як феномен сучасної психології. ПГУ, 2011. 388 с.

2. Дерев'янка С. Актуалізація емоційного інтелекту в емоціогенних умовах. *Соціальна психологія*. Київ. 2008. № 1(27). С. 96–104.

3. Дерев'янюк С.П. Складові емоційного інтелекту та їх значення в процесі соціально-психологічної адаптації студентів. *Вісник Чернігівського держ. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Серія : Психологічні науки*. Вип. 41. Т. 1. Чернігів, 2006. С. 87–89.

4. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія. Київ, 2003. 158 с.

5. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

6. Закон України «Про вищу освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

7. Національна рамка кваліфікацій. Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL : <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/para12#n12>.

REFERENCES

1. Andreieva I. N. (2011). Emotsiyni intelekt yak fenomen suchasnoi psykholohii [Emotional intelligence as a phenomenon of modern psychology]. PHU. 388 s. [in Ukrainian]

2. Derevianko S. (2008). Aktualizatsiia emotsiinoho intelektu v emotsiogenykh umovakh [Actualization of emotional intelligence in emotiogenic conditions]. *Sotsialna psykholohiia*. Kyiv. № 1(27). S. 96–104. [in Ukrainian]

3. Derevianko S.P. (2006). Skladovi emotsiinoho intelektu ta yikh znachennia v protsesi sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii studentiv [Components of emotional intelligence and their importance in the process of social and psychological adaptation of students]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. T.H. Shevchenka. Seriiia : Psikhologichni nauky*. Chernihiv. Vyp. 41. T. 1. S. 87–89. [in Ukrainian]

4. Nosenko E.L., Kovryha N.V. (2003). Emotsiyni intelekt: kontseptualizatsiia fenomenu, osnovni funktsii: monohrafiia [Emotional intelligence: conceptualization of the phenomenon, main functions: monograph]. Kyiv. 158 s. [in Ukrainian]

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2023). Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine “On Education”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian]

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2023). Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine "On Higher Education"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian]

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). Natsionalna ramka kvalifikatsii. Dodatok do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 lystopada 2011 r. № 1341 [National Qualifications Framework. Appendix to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 23, 2011 No. 1341]. Retrieved from: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/para12#n12> [in Ukrainian]